



Associació
Memòria
de **Mallorca**

www.memoriadelesilles.org

Temps de la Memòria

Exemplar gratuït

Número 18 / Juny 2011

Editorial

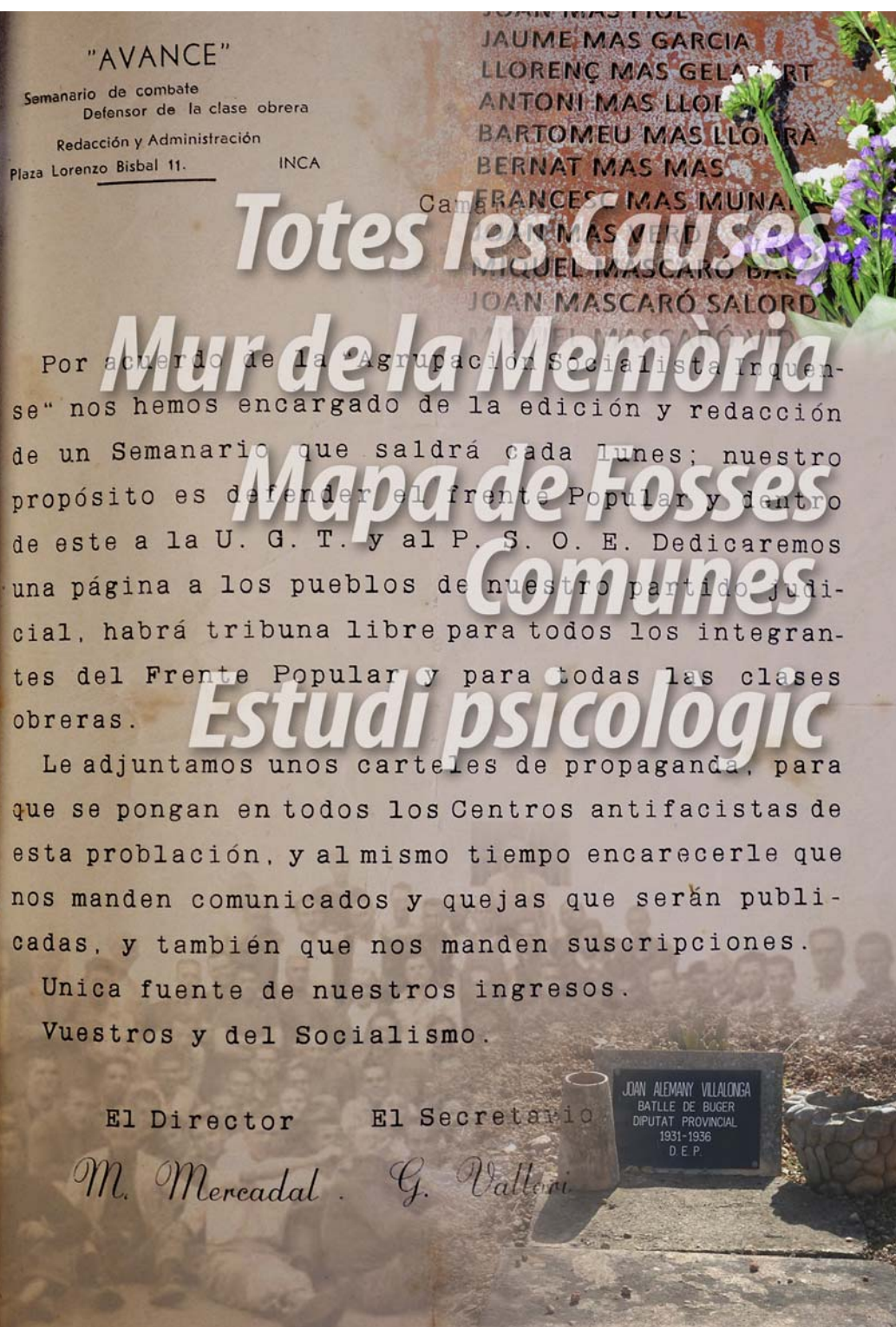
La Memòria camina amb passa ferma i decidida, ni s'atura ni descansa, aquí en teniu una mostra:

El mes de maig s'inaugurà el memorial al cementiri de Palma el **Mur de la Memòria**, un espai per a la dignificació de la memòria de 1.560 homes i dones que foren assassinades, el qual va ser proposat per MdM.

Des de fa sis mesos estam digitalitzant **Totes les Causes** que trobarem a l'arxiu del jutjat militar, una gran troballa que permetrà esbrinar moltes incògnites sobre les circumstàncies que patiren tantes persones repressaliades a Mallorca.

El mes de maig presentarem l'estudi de viabilitat de 13 fosses comunes amb l'objectiu de crear un **Mapa de Fosses Comunes a Mallorca**, que en un futur serà la fulla de ruta per a començar les exhumacions dels cossos. Aquest ha estat un primer termini, donat que encara s'està treballant en la segona part, amb noves fosses trobades recentment.

Des de fa un any estam elaborant un estudi psicològic sobre el trauma que la Guerra Civil i la repressió franquista ha suposat per a la societat mallorquina i quines són encara les seves conseqüències directes.





Projecte "Totes les Causes"

Han restat 75 anys amagats als ulls de la història, però a la fi s'han trobat: són els expedients de les causes judicials contra tots els processats per 'auxili a la rebel·lió'. Els documents que expliquen la repressió feixista viscuda a Mallorca a partir de juliol de 1936 duen l'emblema de la Falange, i sota-signats per caps locals d'aquesta, per jutges, batles o oficials de la Guàrdia Civil. Milers de papers acaramullats en centenars de carpetes que demostren tot l'aparell de repressió, des del dia següent de l'alçament militar, desenvolupat pels centres de poder de l'illa i que recolzat per un rigorós procediment administratiu no tenia un altre motiu que detenir i encausar a totes aquelles persones sospitoses d'esser desafectes al Moviment Nacional. De tots aquests procediments quedà constància escrita i els expedients es van arxivar al jutjat militar de Palma. L'any 2010 Memòria de Mallorca descobrí aquest valuós arxiu i des de fa cinc mesos estam digitalitzant els documents que treuran a la llum tots els detalls d'una

M.8.299.204

RESPALDO QUE SE CITA

NOMBRES.	Edu.	Naturaliza.	Vecindad	Observaciones
Miguel Albons Manresa.	36-a	Felanitx(Balea ^s)	Felanitx.	(Este individuo fue detenido por el militar de las JONS Francisco Milta Antich.
Juan Obrador Gayá....	36- a	Id Id	Id	(Este individuo se presentó al Sargt ^a de la Guardia Civil de Felanitx, D. Guillermino Nicolau Mestre.
Antonio Saba Rosique.	32- a	Estrecho de Sna Gineo(Murcia)	Felanitx.	(Estos tres individuos fueron detenidos por los militares de las JONS, Nicolas Oliver Garau y Andres Barceló Pons.
Salvador Saes Rosique	27- a	Id Id	Id	
Bartolomé Grimalt Roig.	49- a	S'Horta(Baleares)	Porto Colom(Bal ^s)	

Foto: Arxiu Memòria de Mallorca

repressió perfectament planificada i orquestrada, que des de les institucions civils i militars sublevades desplegaron contra tota la població considerada enemiga del Moviment.

La importància d'aquesta troballa és enorme, ja que a l'arxiu no només s'han trobat les causes que es van resoldre amb sentència, sinó que també s'han trobat milers d'expedients de persones detingudes a les quals la seva causa va ser sobreseguda. D'aquestes causes obertes no es coneixia la seva existència fins ara, i malauradament aquests sobreseïments, que comportaven l'alliberació de la persona per manca de proves, coincideixen en nombroses ocasions amb les 'tretes' de presos per a ser assassinats. Els expedients estan reunits en carpetes que agrupen diferents causes, trobant-se en el seu interior diversos documents d'aquelles persones que foren "alliberades" alhora, i que dies després es varen trobar mortes a la vorera d'un camí o simplement no es trobaren.

Memòria de Mallorca mantenia la hipòtesi de que tota aquesta documentació podia conservar-se encara, però en el seu peregrinatge per tots els arxius consultats fins aleshores, no s'hi trobà constància d'aquests expedients. La seva presidenta, Maria Antònia Oliver, tenia la intuïció d'aquests casos, que es sabien oberts, i dels quals no constava oficialment la seva existència, restaven perduts o oblidats en qualsevol banda.

En la recerca del seu padrí, el seu nét, va posar sobre la pista dels suposats expedients a l'associació. El seu padrí nomia Tomeu Matas, esporlerí i mestre a Sineu quan va ser empresonat a Can Mir i més tard afusellat al cementiri de Palma, el 15 de gener de 1937 a les set del matí, segons consta documentat en el Diccionari Vermell de Llorenç Capellà.

Aquesta persona trobà un document amb el nom del seu padrí, amb un número de causa i segellat per l'*Auditoria de guerra de las islas Baleares*, en el qual es detallava l'arxiu de la causa mili-

Crèdits:

Han col·laborat:

Blas Guevara Caparrós
Maria Antònia Oliver París
Manel Suárez Salvà
M^a Àngels Recio García
Juan Hernández Jover

Coordinació, disseny i maquetació:

Blas Guevara

Temps de la Memòria

és el butlletí trimestral de l'**Associació Memòria de Mallorca**.

La publicació no es fa responsable de les opinions dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte amb nosaltres: **625 45 45 00**
tempsdelamemoria@gmail.com

tar oberta i posant-lo a disposició del governador civil. La presidenta de l'associació va anar al jutjat militar per consultar el seu arxiu de procediments històrics. Quan va demanar la causa de Tomeu Matas no constava cap expedient amb aquest nom. Però el document trobat tenia, a més, un número de referència i aquest, efectivament corresponia amb la numeració d'un expedient però atribuït a una altra persona. Fullellant la carpeta, que contenia informes de set persones més, un d'aquests era l'expedient de Tomeu Matas. Només constava el nom d'una d'elles, de manera que, la resta, no existien. El camí que s'obria en aquell moment era immens, en quant a la investigació de la recerca de tantes persones desaparegudes i de les quals no es tenien dades que refutassin la seva desaparició, que a més podrien dur a la localització de les seves restes, i sobretot a la in-

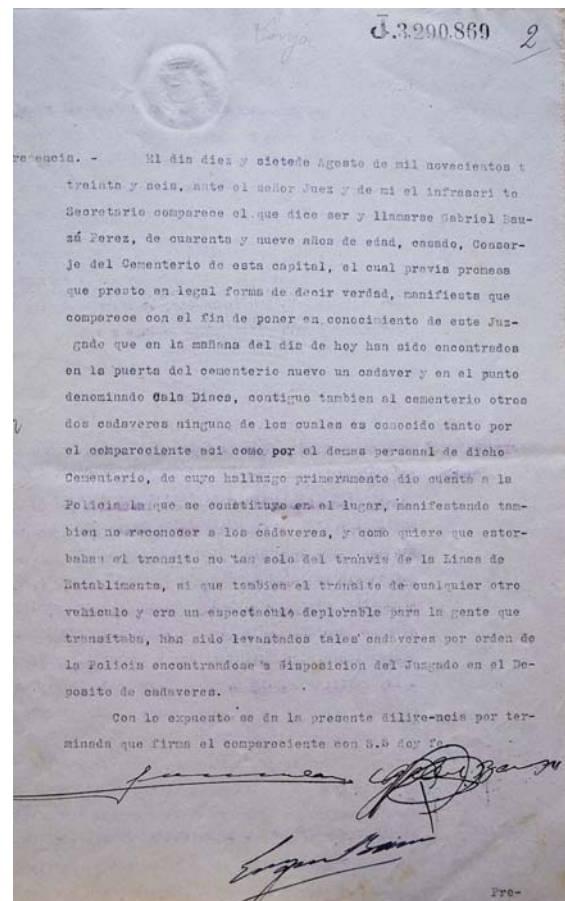
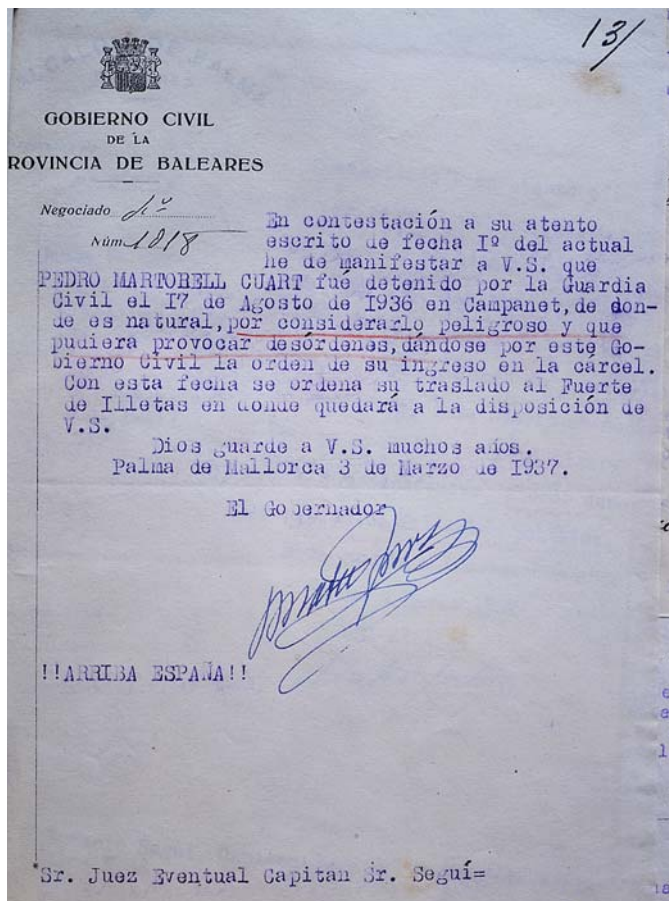
gent labor de digitalització dels expedients per al seu posterior estudi.

A les carpetes s'han trobat cartes demanant informes sobre el detingut i les conseqüents respostes, així com objectes personals i diversa documentació que duïa la persona morta en el moment de l'execució. A mida que s'avança en l'enregistrament de la documentació sorpren que hi ha persones executades, a les quals s'obri una causa després de trobar el seu cos, incloguent-se fotografies del seu cadàver.

La investigació de les causes permet entendre com estava instrumentalitzada tot la maquinària repressiva per part dels colpistes, i que continuà durant tota la dictadura, en la qual totes les parts implicades tenien assignat un paper molt ben definit per a donar una aparença de legalitat a la seva causa i a l'estat de repressió per salvaguardar la integritat de la pàtria i els seus valors

fonamentals. Així, trobem causes que just s'obren a persones després d'haver estat assassinades per falangistes, per a justificar els fets i la impunitat. Un clar exemple és el cas de Pep'es Mut', que a l'agost de 1936 va ser detingut a Palma per no contestar les preguntes de l'autoritat que –com es dedueix irremeiablement– no podia xerrar. Hi ha constància que continuava encara empresonat mig any més tard, per la seva negativa a parlar.

Manel Suárez, vicepresident de l'associació, assegura que des del mateix 19 de juliol començaren les detencions i assassinats de forma sistemàtica seguint un guió traçat i la llista prèvia de noms que s'havia elaborat. Les detencions les feien la Guàrdia Civil o escamots de falangistes, que duïen l'arrestat a una de les presons de Palma (altres casos eren portats foravila i acabaven assassinats a una cuneta). Sovint duïen un document amb les da-



Fotos: Arxiu Memòria de Mallorca



des del detingut i el motiu de l'arrest, i el lliuraven al governador civil. En aquest moment s'obria la causa, que podia desembocar en un judici sumaríssim, davant un tribunal militar, o en l'arxiu de la causa, que en molts de casos portava a la mort.

Des del setembre de 1936 i fins abril de 1937, quan Mateu Torres Bestard era governador civil i Francisco Barrado, cap de la policia de Falange, van ser més freqüents les 'tretes' de presos per a ser executats impune-ment que els afusellaments derivats d'una sentència.

Aquest valuós descobriment ha desembocat en el projecte anomenat **'Totes les causes'** que ha estat subvencionat pel Ministeri de la Presidència, i el qual comporta digitalitzar tot l'arxiu per a posar-lo a l'abast de tothom que el vulgui

consultar, estudiar o difondre'l. Des de fa cinc mesos, dues persones estan fotografiant els documents de l'arxiu de procediments històrics del jutjat militar, ja són més de 60.000, es calcula que de l'any 1936 n'hi ha unes 1.000 causes aproximadament. Per aquesta tasca s'ha habilitat una sala a les instal·lacions del jutjat per part del personal militar, que ha col·laborat molt amablement en aquest projecte. Una vegada finalitzat, tota la documentació serà accessible a través d'una plana web mitjançant un formulari de sol·licitud. I és en aquest punt quan comença el procés d'una llarga investigació per a esbrinar i completar tot aquest trencaclosques d'horror i dolor que fou la duríssima repressió a Mallorca encetada l'any 1936.

Però l'envergadura del projecte està sobrepassant la capacitat de l'equip de feina que el duu a terme, tant és la informació descoberta que no estava prevista, que serà difícil complir amb els plaços de termini fixat per el mes setembre i es deurà demanar una pròrroga per a finalitzar la feina, però ja sense capacitat per augmentar el pressupost. La magnitud i rellevància d'aquest tresor documental és tal, que demanam una aposta clara per part de les institucions i la Universitat de les Illes Balears, per a què ens recolcin en aquesta tasca i poguem enllestir-lo totalment i amb totes les garanties. Estam segurs que aquesta descoberta ens ajudarà a comprendre millor uns fets tràgics que han marcat la societat, en la qual ens desenvolupam, i **comprendre-nos millor a nosaltres mateixos com a poble, i sobretot, com a individus.**

De llibres...

El cop d'Estat a Mallorca i les conseqüències que se'n derivaren ha estat objecte d'infinitat d'estudis i de reflexions, de manera que disposem d'un corpus força complet. Tanmateix, contínuament s'hi fan noves aportacions, algunes d'un valor innegable. **La presó de Can Mir**, n'és un bon exemple. Manel Suárez ha escrit la crònica ignorada de la repressió. Mai ningú no s'havia entretingut en els detalls domèstics com són ara el lloguer que pagava l'Administració per Can Mir, el preu de les obres de condicionament de l'antic magatzem de fustes en presó, la distribució de les estances entorn de la nau central, la manera com els presos feien passar (o no passar) les hores, l'amentegament, l'alimentació, les latrines, la brutícia, les malalties que se'n derivaven... Però també es fa ressò de la solidaritat, de la voluntat de sobreposar-se a la tragèdia, de la dignitat davant la mort. En conclusió: ens trobem davant un llibre que ens fa pensar, ara que el tenim, que ens era indispensable per completar la biblioteca entorn de la Guerra Civil a Mallorca.

Llorenç Capellà

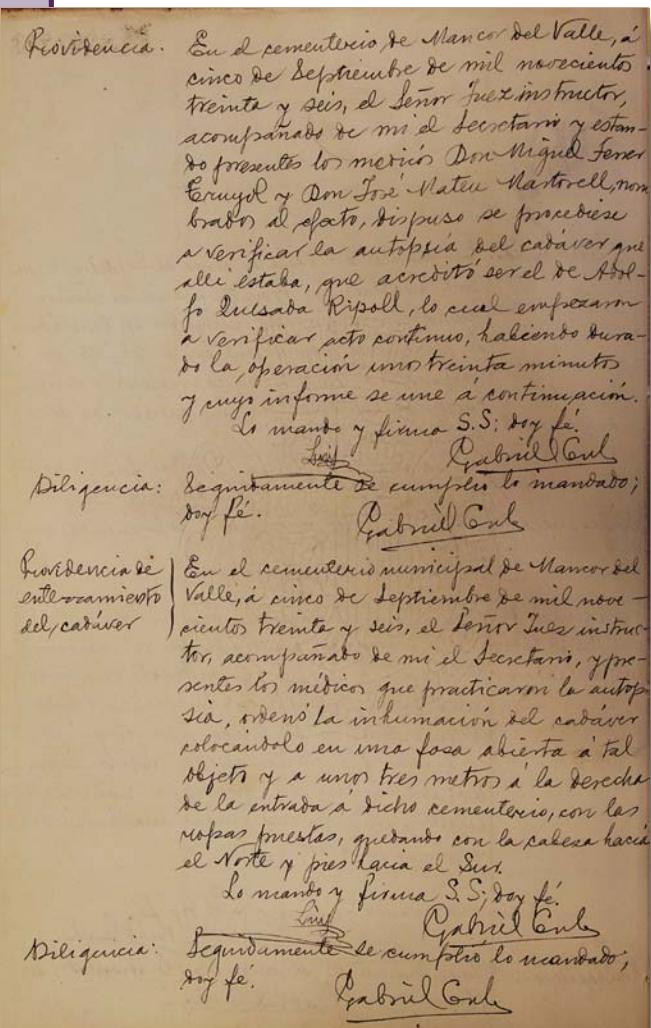
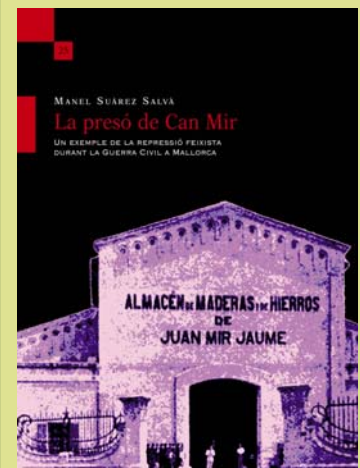


Foto: Arxiu Memòria de Mallorca

El Mur de la Memòria

És un gran honor poder presentar-vos avui el Mur de la Memòria, un objectiu que Memòria de Mallorca es va marcar i que avui és ja una realitat; un espai públic on es denuncia tot allò que va passar; on les víctimes hi són presents; on les seves famílies les poden recordar públicament. Una exposició permanent que a partir d'avui forma ja part del patrimoni del nostre poble. Avui podem dir que hem aconseguit retornar la identitat a les víctimes oblidades; podem dir que els nostres ja són a casa nostra. Públicament, davant tothom i amb orgull, avui les retornem a la societat.

Hem de donar les gràcies a l'Ajuntament de Palma perquè, finalment, ha acceptat la nostra petició i cada un dels elements proposats; a la Fundació del Memorial Democràtic del Govern de les Illes Balears per la seva col·laboració; a l'aparellador municipal, Miquel Gomila, per la direcció d'obra; així com també al personal del cementiri de Palma que ens ha facilitat tota la documentació que els hi hem sol·licitat per la recerca històrica.

És aquest un projecte en el qual ha participat un grup de persones per MdM, amb un grau d'implicació i entusiasme admirables, a les quals estarem sempre agraïts. Totes les persones que composam el grup: arquitectes, picapedrers, escultors, familiars de víctimes, escriptors, historiadors i investigadors, hem treballat des del voluntariat; penso que és de justícia dir-ho. Aquest memorial s'ha fet per subscripció popular, pagada amb feina, perquè en democràcia sí són possibles les veritables subscripcions populars, voluntàries i lliures. Afortunadament no estam ja en temps dictatorials i ningú no s'ha de sentir pressionat o angixat per actuar lliurement en els projectes en els quals creu.



Les planxes acabades amb tots els noms a l'empresa de gravació

Per això, volem donar les gràcies a cada una d'aquestes persones:

Als arquitectes del projecte, en Tomás Bosch, Francisco Cifuentes, Jaume Mayol i Josep Quetglas. A la Cooperativa de picapedrers d'en Miquel Mascaró. A Pere Josep Pasqual, que ha fet i ens ha cedit una rèplica del mural conegut com a "Mural d'en Frau". Al grup de familiars de víctimes que han compostat una de les escultures. A l'escriptor i a l'escriptora dels textos exposats, Llorenç Capellà i Margalida Capellà. Als autors de la recerca històrica, en la qual he tingut la sort i el plaer de participar, Manel Suárez i Tomeu Garí.

Volem agrair també l'ajuda inestimable que hem tingut per a la coordinació i organització del projecte de les companyes Magdalena Jaume i Tonina Mercadal.

El **Mur de la Memòria** és un espai senzill, però amb molts detalls que conviden el visitant a la reflexió, amb elements simbòlics que paguen tribut a les víctimes. Elements que no ens allunyen de les injustícies que patiren, ni tampoc ens neguen l'autoria dels agressors. En aquest Memorial es manifesta la innocència de les víctimes i es condemna els seus botxins. En aquest Memorial es revelen les idees i conviccions de les víctimes, el seu missatge continua viu i és acceptat per la societat i institucions democràtiques d'avui.



Les planxes del Memorial varen fer una ruta d'acolliment abans de ser instal·lades al cementiri de Palma, visitant la casa del batle Emili Darder, Can Mir i Can Salas. Aquí se troben davant de la biblioteca pública de Can Salas, immoble que ocupa actualment el lloc on es trobava l'antiga presó de dones

El projecte consta de dues àrees d'intervenció: el **Mur d'afusellaments** i la **Placeta de les fosses**. Els dos espais pretenen mantenir viu el record i aixecar la veu contra l'oblit, com advertència sobre la no repetició en el present, o en el futur, dels errors del passat.



M^a Antònia Oliver i Lara Gelabert durant la seva intervenció davant dels assistents

Des del primer moment hem volgut respectar la paret d'afusellaments, el mur visible i net, com a referència històrica. Les pedres del mur nues com a testimoni de l'assassinat de persones. Hem volgut crear empatia entre víctima i visitant; a partir d'ara ja no sols contemplarem el **Mur** des de fora i com espectadors, sinó que, per visitar-lo, hi haurem d'entrar i situar-nos d'esquena a la paret, com les víctimes abans de morir. Els bancs estan col·locats davant les planxes de ferro que ens revelen la identitat de les persones assassinades. Dins el **Mur**, podrem veure amb detall les escultures; a l'entrada hi trobarem el logotip de l'Ajuntament de Palma i una rèplica del "Mural d'en Frau". L'original d'aquest mural fou iniciativa d'Andreu Pasqual Frau i dissenyat per Jaume Ramis Sureda. Als peus de l'escultura, una placa amb el nom de Memòria de Mallorca.

Els autors de les altres dues escultures són el grup de treball i els familiars de les víctimes: una cadira buida de bronze situada devora la paret d'afusellaments que representa als absents, els que ja no hi són. Altres persones hi veuen la figura del darrer batle republicà de Palma, que morí en aquest indret assegut per estar molt malalt, la solitud de la víctima o l'espera de les mares dels fills que mai tornaran. Cada element convida a la reflexió i cada persona segur hi trobarà un referent.

L'altra escultura és un caramull de roba fet en bronze, composada per un grup de familiars de víctimes que han utilitzat com element escultòric peces de la pròpia roba dels seus éssers estimats. Està situada a la Placeta de les Fosses. És el lloc on eren enterrades moltes víctimes i on acudien les seves famílies a demanar per elles. El Cementiri Municipal de Palma fou, juntament amb

els de Manacor i Porreres, un dels llocs més representatius de la repressió feixista contra la població civil a Mallorca, i es convertí per a molts dels familiars dels assassinats en referent i lloc obligat de recerca. Les víctimes, assassinades extrajudicialment, eren enterrades despulades i les seves robes exposades públicament. Aquest fet el tenim documentat en certificats de persones trobades mortes violentament sense identificar o en documents trobats recentment per MdM al Jutjat Militar de Palma. Són edictes procedents dels jutjats que s'exposaven públicament a llocs determinats del cementiri. Sobretot dones de tots els indrets de l'illa, entre caramulls de robes plenes de sang, cercaven les dels seus fills, pares, germans... Les víctimes eren enterrades a uns clots, a prop de les tàpies del cementiri, denominats "hoyos", com consta als llibres d'entrades del cementiri, sense especificar res més. Molts dels seus familiars no els pogueren identificar ni donar-los un enterrament digne. Els impediren elaborar el dol per la mort dels seus éssers estimats durant la guerra i la posterior dictadura. Hem volgut, amb la creació d'aquest espai, retre homenatge al patiment dels familiars de les víctimes.

Per situar històricament el Memorial, hi hem incorporat dos textos explicatius clars i definits. En llegir-los entenem i sabem perfectament de qui i de què parlen; ni exageren ni tampoc minimitzen els fets, senzillament contenen el que va passar a Mallorca durant els anys de la Guerra Civil i la dictadura franquista. En el **Mur**, el text de Llorenç Capellà i, a la Placeta, el de Margalida Capellà; els dos autors els han cedit a l'Associació per aquesta fi. Vull destacar la sensibilitat i l'emoció que trans-

meten; ben segur que ens ajudaran a assolir un dels nostres drets: el coneixement de la veritat de la història que ens han robat i que avui, sense por i sense complexes, recuperam.

L'element principal del **Mur de la Memòria** són les planxes de ferro situades davant el **Mur** amb la identitat de les víctimes. Per a la recerca històrica, hem consultat pràcticament tota la bibliografia de la Guerra Civil a Mallorca, així com també els arxius municipals de gaire bé tots els pobles de l'illa, els llibres dels cementiris, els arxius de la Presó Provincial, els arxius del Jutjat Militar, l'arxiu del Regne de Mallorca, fonts orals i documentació aportada pels familiars de les víctimes. Hem aconseguit una relació de 1.560 persones que ja estan inscrites, juntes i per ordre alfabètic, sense cap distinció entre elles, com segurament els hagués agradat, perquè sabem que cercaven la igualtat i la solidaritat; per això aquest memorial revela les conviccions de les víctimes. El mateix fet de que sigui un espai sense luxes, un espai senzill, un espai per pensar, per aprendre, per denunciar injustícies, és un clar indicador de la seva personalitat. És realment impactant veure la relació dels seus noms tots junts, commou i a la vegada denuncia la magnitud dels assassinats. Un memorial amb totes les víctimes del feixisme relacionades amb Mallorca, inclosos els mallorquins exterminats als camps nazis, això no s'havia fet mai. Cada poble hauria de tenir el seu memorial, i de fet n'hi ha que ja el tenen, però aquest és un memorial que recull totes les víctimes del feixisme del conjunt dels pobles de l'illa, un memorial que ens uneix al conjunt dels ciutadans i ciutadanes de la nostra comunitat. Avui és per tant una fita històrica per Mallorca.

Ha estat una investigació complexa i difícil, amb documents defectuosos, en mal estat de conservació o destruïts, documents oficials que en ocasions no s'ajusten als fets reals. La relació de noms es va exposar durant un mes a la plana web de l'Ajuntament de Palma, amb la intenció de poder fer-ne esmenes i contrastar, aportar o sol·licitar

informació. Per a les correccions de la base de dades, hem comptat amb l'ajuda de companys investigadors de diferents municipis i amb aportacions testimonials i documentals de familiars de víctimes; gràcies també a cada un d'ells.



Crida l'atenció una de les planxes de ferro en la qual estan inscrites les víctimes com a "home" o "dona" i al costat la data de la seva mort. Es tracta de persones sense identificar; una bona part d'elles eren milicians i milicianes antifeixistes que quedaren per les costes de Manacor quan reembarcaren les tropes republicanes, el mes de setembre de 1936. Presoners de guerra que no moriren en combat; foren afusellats poc després de la seva captura per les tropes feixistes. Entre ells hi havia 5 infermeres de la Creu Roja; coneixem la identitat de 4 d'elles; també la identitat d'alguns dels milicians; tenim documents escrits pels mateixos feixistes amb el número d'afusellats; coneixem també la data aproximada de la seva mort; però dissortadament no coneixem la majoria dels seus noms. Vull aprofitar per donar la benvinguda a familiars d'alguns dels milicians reconeguts, que han vingut des de Catalunya; també a famílies de Menorca i d'Eivissa, que són aquí avui per compartir aquest dia tan especial amb nosaltres; gràcies i benvinguts.

Per altre part, i continuant amb la recerca històrica, ens trobem als registres civils i als llibres del cementiri de l'illa persones sense identificar, mortes violentament i que no tenen segones inscripcions; per tant són encara avui desconegudes; també els hem introduïdes a la relació; totes moriren assassinades per la repressió feixista.

Cal seguir endavant amb la investigació; afortunadament tenim l'ajuda d'investigadors i historiadors que treballen amb el moviment memorialístic, persones que creuen en els principis que la nostra associació defensa: Veritat, Justícia i Reparació. És una feina molt difícil, a vegades no reconeguda, no renumerada en moltes ocasions i qüestionada també en moltes altres. Els vull agrair des d'aquí la seva dedicació i el seu compromís amb les víctimes del franquisme.



Ofrena floral al Mur de la Memòria



La nostra intenció és publicar aquesta investigació una vegada acabada, amb l'explicació del significat del Memorial i amb els noms de totes les persones que hi han participat, citant les fonts consultades i els companys que ens han ajudat per a la recuperació dels noms de les víctimes. MdM està en aquets moments treballant en tots els procediments històrics de les causes franquistes del Jutjat Militar; estam trobant documents inèdits amb molta informació; volem aportar i ampliar el màxim la biografia de les víctimes. Eren persones que varen viure entre nosaltres, que tenien un ofici, uns ideals, unes il·lusions... i tenien un nom, i no hi ha res més personal que el nom propi. El nom és el que permet identificar a les persones, forma part de la seva identitat individual. Recuperar-los ajuda a humanitzar a les víctimes, no podem permetre que les seves vides, els seus ideals, els seus noms i el seu patiment siguin esborrats per sempre de la nostra història. El **Mur de la Memòria** forma part de les mesures encaminades a preservar de l'oblit la memòria col·lectiva i evitar que sorgeixin tesis revisionistes o negacionistes.

Dins el projecte global que presentam avui, n'hi ha un específic educatiu; es tracta de posar en marxa visites guiades al Memorial, acompanyades per testimonis i familiars de les víctimes, dels instituts de secundària; en aquest sentit, i abans de la inauguració, ja hem tingut peticions de centres escolars. Pensam que és molt positiu que aquest espai serveixi per aprendre sobre la història que ens han robat i a la vegada sigui el lloc on les joves generacions aprenguin a estimar i respectar els Drets Humans. Així mateix ens consta que el Memorial ja ha estat visitat per grups de persones; això demostra que la ciutadania ja s'ho està fent seu, per la qual cosa ens hem de sentir molt satisfetes i satisfets.

L'1 d'abril del 2009 va fer 70 anys que va acabar la Guerra Civil, però no va acabar per tothom; per a uns va continuar amb més força, perderen tots els drets, els hi recordaren durant molt de temps que

eren els perdedors. És també un dels nostres objectius; amb la creació del Memorial que acabi definitivament, i així començar el procés de reconciliació entre víctimes, societat i institucions d'avui. Volem recordar en aquest sentit que la reconciliació no és un deure, com molts ens han volgut fer creure, sinó un dret, i que les víctimes del franquisme no han tingut el suport necessari per poder-lo fer efectiu. Entre altres mesures, per aconseguir-ho necessiten del reconeixement públic del seu ideari, de la seva lluita i del seu patiment. Principalment per a les víctimes i els seus familiars, però també per a la societat mallorquina en general, la creació del **Mur la Memòria** representa el reconeixement dels fets i l'inici del dol públic, i consegüentment de la pau interior tant desitjada per tots els que directa o indirectament patiren la repressió, i que se'ls ha negada durant més de 70 anys.

Demanam al nou consistori de l'Ajuntament de Palma que manifesti públicament que protegirà el **Mur de la Memòria** com a part del nostre patrimoni. Exigim que les noves autoritats respectin cada un dels elements que componen el Memorial; si no és així, s'agredirà de nou la memòria de les víctimes i s'obriran, no sols les velles ferides, sinó ferides noves a les generacions actuals. Si, pel contrari, aquest lloc, amb tots els seus elements, és respectat per les institucions, i només si és així, podrem començar a parlar de reconciliació; els nostres fills, els nostres néts, podran mirar el passat sense rancúnia, podran parlar del passat sense por de ferir o ser ferits, ho podran fer sense vergonya i en total llibertat.

El **Mur de la Memòria romp el cordó de l'oblit consentit** que encara avui ens uneix als vergonyosos fets que succeïren a Mallorca durant els anys de la Guerra Civil. Esperam sincerament que ens ajudi a reflexionar sobre el que mai més ha de tornar a passar i a estimar els **valors democràtics de Justícia i Llibertat que defensaren les persones que avui, ara i per sempre, ja hi són aquí representades.** ■



L'acte d'inauguració del memorial va comptar amb nombrós públic

Mapa de Fosses comunes a Mallorca

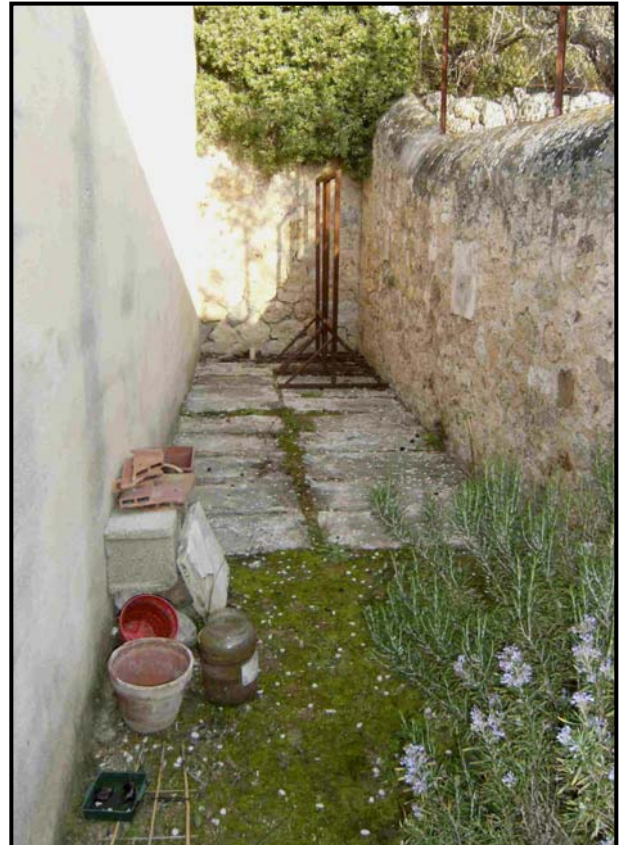
El dia 19 de juliol de 1936, el general Goded, després d'haver proclamat el dia abans la seva lleialtat a la legalitat republicana al governador civil, Antonio Espina, va proclamar el Ban de Guerra que col·locava les Illes Balears del costat dels rebels que havien iniciat el cop d'estat a terres africanes i marcava l'empara legal per sotmetre bona part de la població de Mallorca a les directrius dels "nous dirigents" i a l'arbitrarietat dels segrests i les desaparicions forçades.

Mesos abans, un dels ideòlegs de la rebel·lió militar, sinó el principal, el general Mola, ja havia donat les ordres que especificaven que, a cada província, calia una relació amb el noms de les persones que havien de ser repressaliades, bé empresonant-les, bé aplicant-les "castigos ejemplares". Indubtablement, les directrius van ser escrupolosament seguides.

A casa nostra, es té constància documental de la detenció, només entre els dies 19 i 20 de juliol, de quaranta-una persones, de les quals tretze serien assassinades². Només dues d'aquestes persones tenen una tomba digna; les altres, tot i que es sap on són, encara consten com a persones desaparegudes. El mateix passa amb centenars i centenars de mallorquins i mallorquines que, per pensar de manera diferent als nous governants, o tan sols per pensar, va ser separats de la societat, eliminats físicament i socialment, i condemnats a l'oblit, com si mai no haguessin existit.

Aquesta desaparició va marcar profundament la vida i el futur de totes les seves famílies, però també va contribuir a la traumatització de la memòria local. La desaparició, tot i que segueix essent un misteri, està ben present dins cada un dels pobles en què es va produir i dins tota la memòria col·lectiva. Precisament, és aquesta memòria, la que guarda el record del passat i es projecta envers del futur, la

que demana una solució definitiva al seu trauma i a les seves absències perquè, superant la pèrdua del passat, alliberant-se d'aquesta càrrega, amagada però present, aconseguirà superar els problemes familiars i socials i superar una ferida que mai ha estat tancada, per molt que, continuament, hi hagi veus que ens intentin fer veure el contrari.



Lloc on es troba la fossa comuna del cementiri de Bunyola

Convé, però, aturar-se un moment i pensar en el significat de l'expressió ferida oberta, per allunyar qualsevol interpretació errònia. Evidenciar que hi ha una ferida oberta s'ha de fer extensiu al significat que això podria tenir sobre una malaltia. Una ferida no curada, s'infecta i afecta a la resta del cos. Una ferida familiar i social sense tancar, afecta bona part de l'entorn, però també afecta tots aquells que pensen restar allunyats de la problemàtica perquè, del contrari, ja ni se'n parlaria. Voler curar una ferida és quasi un crit que, des del passat, se'ns trasllada al present, és un clam que determinades persones fan a la resta de la societat perquè els ajudem a superar el seu problema, a guarir el mal que se'ls eternitza. Significa això que algú clami venjança? Encara que, per a molts de nosaltres, seria lògic i just, cal dir que, fins ara, cap ni una de les persones

¹ General Mola, "Instrucción secreta número 1, 25 de mayo de 1936": "Se tendrá en cuenta que la acción ha de ser en extremo violenta para reducir lo antes posible al enemigo, que es fuerte y bien organizado. Desde luego, serán encarcelados todos los directivos de los partidos políticos, sociedades o sindicatos no afectos al movimiento, aplicándoles castigos ejemplares a dichos individuos para estrangular los movimientos de rebeldía o huelgas".

² Les persones detingudes durant aquests dos primers dies i assassinades poc després són: Jaume Bauzà Far, Antonio González Rodríguez, Fernando Leal Crespo, Joan Losa Campomar, Andreu París Martorell, Aurora Picornell Femenies, Antoni Maria Ques Ventayol, Joan Cunill Esteve, Emili Darder Cànaves, Domingo Hernández Bajo, Miquel Martorell Fiol, Joan Mas Fiol i Miquel Monserrat Parets.



Localització actual de la fossa comuna del cementiri de Calvià

que pateixen la desaparició d'un familiar ha proclamat una necessitat de venjança; precisament, i això diu molt a favor seu, perquè ells patiren aquesta venjança de la força indiscriminada i despietada. Segurament, per això mateix, cap d'aquestes famílies la demana, ni la manifesta. Demanen, idò, justícia? Sí, com ho fem tots nosaltres i com ho hauria de fer tota la societat. Demanar justícia és ser venjatiu? En absolut, és ser just. És tan sols, i en el seu cas, voler saber i voler conèixer perquè només des del coneixement es recupera una part de la història, per ventura la més íntima i personal i, per això mateix, la més important. Es tracta de la història i la memòria del desaparegut. En ocasions, podrem recuperar algun cos; però encara més important que això és recuperar el nom, tornar-lo a inserir dins la societat i deixar-li perquè hi visqui tot allò que no li deixaren viure.

Saber on són els desapareguts ajuda a superar el trauma familiar i social que ha provocat la seva absència forçada. Localitzar els indrets on molts d'ells estan enterrats, ajuda les famílies a fixar un punt geogràfic, un terreny que, a partir d'aquell moment, podran emprar com a lloc de referència per reunir-se amb aquella persona que més de setanta anys enrere els varen separar, a la força, del seu costat. Podran, en resum, a partir d'aquest moment, recuperar, si és possible, el cos, les restes, del pare, mare, germà, germana, padrí o padrina que han estat enyorant des del mateix moment en què, davant els seus ulls, els els van prendre; podran recuperar aquella persona a qui mai van conèixer, però que sempre han tengut al seu costat perquè

d'això se n'han encarregat el seus pares, els seus padrins.

El mes de novembre de 2010, la consellera d'Afers Socials del Govern Balear i l'associació Memòria de Mallorca vam signar un conveni mitjançant el qual aquesta darrera entitat es comprometia a elaborar el Mapa de Fosses comunes a l'illa de Mallorca en dos terminis. En un primer moment, i durant el mes de març de 2011, la nostra entitat presentaria a la conselleria un estudi exhaustiu de deu fosses comunes ubicades a la nostra illa, mentre

que la resta es presentaria en un segon treball durant el mes de desembre del mateix any. La motivació de dividir el treball en dues fases era clara. La voluntat de ser exhaustius en l'estudi de cada una de les fosses de manera que no només es poguessin presentar les ubicacions de les diferents fosses dins el territori sinó aportar també la relació dels les persones que hi van ser il·legalment enterrades i descriure les circumstàncies que envoltaven cada un dels casos. És obvi i evident, que l'ocultació practicada pels assassins ha dificultat en extrem tota la investigació, tant pel que fa a l'indret concret d'enterrament com per a la identificació d'algunes de les víctimes que, dissortadament, encara avui constaran com a desconegudes.

La sistemàtica seguida a Mallorca des dels primers dies del cop d'estat va ser la mateixa que s'havia seguit, i encara ara es segueix, al llarg de la història. En un primer moment, escamots de falangistes dels diferents pobles, o de Palma, a partir de llistes prèviament elaborades, començaren a treure homes i dones de casa seva, durant les primeres hores de la nit, que eren assassinades, poc després, a qualsevol vorera de la carretera o contra la paret d'un cementiri. Habitualment, el procés dissenyat feia que els d'un poble no s'encarreguessin de l'execució dels seus propis veïns, sinó que aquesta feina la feien uns altres. Després, els cossos de les víctimes quedaven a la vista de totes les persones que, a primeres hores del matí, passaven per aquell indret per anar a la feina. Es tractava, doncs, de mostrar per advertir. Hi havia més voluntat d'ensenyar que d'enterrar. Poc després, es personaven en aquell indret les autoritats del poble,

encapçalades pel jutge de pau i acompanyades, en ocasions, per la guàrdia civil, que ordenaven que el cos fos traslladat al cementiri i se li practicàs l'autòpsia, com si no restés evident la causa de la mort. Quasi sempre, aquella persona s'enterrava desvestida, embolcallada només amb un llençol i enterrada en una fossa del cementiri del poble, que tant podia ser la fossa comuna, com un espai obert només per a aquella ocasió³, o, si la família del mort se n'havia assabentat, podia recuperar el cos i portarlo a la sepultura familiar (això darrer passava en comptades ocasions)⁴. En altres casos, els cadàvers ni tan sols passaven per la sala d'autòpsia ni se n'estenia cap tipus d'informe, eren directament enterrats a qualsevol indret, dins o fora del cementiri, amb la mateixa roba que portaven en el moment de la seva mort.

La diferència d'aquests segrests des dels propis domicilis dels assassinats o les tretes de les presons era mínima i el resultat el mateix. Quan es feia de nit, un camió s'atracava a Can Mir, o a Bellver, o a la presó de Manacor. Algú llegia una relació de persones que, segons deien, havien de ser alliberades. El destí era incert, però sempre els esperava fora. Mans fermades per parelles, un tràgic camí dins un camió fins arribar al camí de la Indioteria, o Gènova, o la carretera de Sóller, o Porreres. Després, l'afusellament. Els cossos quedaven a terra esperant que el fosser del poble, acompanyat i ajudat per alguns membres dels escamots, els traslladava fins al cementiri i allà eren enterrats, de qualsevol manera, d'amagat i sense que en quedés cap constància escrita del seu darrer pas.

L'altre mètode d'eliminació de les personalitats contràries foren els afusellaments, precedits d'un consell de guerra. Parlar ara de la legitimitat dels tribunals, de la justificació de les acusacions i, sobretot, de les sentències, ens allunyaria de l'objecte d'aquesta presentació. La realitat, però, ens mostra, com, mitjançant aquest sistema, aquesta empara legal, centenars de persones varen ser afusellades a diferents indrets de l'illa (cementiri de Palma, Illetes, Sant Carles, cementiri d'Inca, entre d'altres). En la major part de les ocasions, la sentència s'executava sense avisar les famílies que, dies després, quan s'atracaven a la presó en què hi havia el seu familiar per canviar-li la roba, o portar-li menjar, s'assabentaven que ja no hi era i començaven el

pelegrinatge pels llocs d'execució o enterrament més propers a la instal·lació penitenciària.

Aquesta ocultació dels cadàvers no pretenia només amagar el crim, sinó que cercava l'eliminació social del mort impedit que tengués un lloc de record al mateix nivell que les altres persones. La cultura de la mort fa que la persona que ens ha deixat continuï ocupant un lloc dins la societat. El cementiri afavoreix aquest fet perquè permet reunir-se entorn de la tomba i recuperar el seu record de manera íntima o en contacte amb aquelles persones que, en moments molt determinats i especials, també són al mateix indret. La tomba familiar permet, a més, perpetuar el nom i els llinatges del desaparegut. Ocultar el seu cos, enterrar-lo a qualsevol indret desconegut, fa que s'elimini el cos, però que també es perdi el referent social del nom, del paper d'aquella persona dins la societat. Així doncs, la finalitat darrera del crim no era la seva ocultació sinó la desaparició d'aquella persona que es considerava traïdora als nous interessos de la pàtria. Es volia l'eliminació social de la víctima.

Per això mateix, tan important era la ubicació del lloc de l'enterrament com la recuperació del nom de la persona assassinada per reintegrar-la dins la societat.

A Mallorca va haver-hi un parell de setmanes de guerra. Comparant amb la resta de l'estat, és un percentatge ínfim. A més, si en una situació de conflicte bèl·lic pot resultar terriblement lògic que hi hagi situacions espantoses i tràgiques en qualsevol dels dos àmbits enfrontats, aquest no va ser el cas de la nostra illa. Aquí va haver-hi una repressió dura, sistemàtica i perfectament planificada que va començar molt abans del desembarcament de Bayo i que va continuar durant molts anys després.

Precisament, aquests dies de guerra ens permeten distingir entre dues classes de víctimes. Aquelles que moren fruit d'un enfrontament bèl·lic i aquelles que moren com a conseqüència d'un se-



Ubicació on es troben les restes de Joan Alemany Villalonga en el cementiri de Santa Maria

³ És el cas dels "hoyos" a Palma o fosses ocupades en uns primers moments, passats els quals els cadàvers eren tretos i dipositats en un altre lloc, on un ossari, sense avisar ningú ni fer-ho constar a cap document.

⁴ En alguns casos, les famílies aconseguien recuperar el cos passades unes setmanes o mesos del seu enterrament, la qual cosa ens indica que algú portava un registre d'aquells fets.



grest, d'una treta, d'un afusellament sense judici o un afusellament després d'un consell de guerra.

Així doncs, ens trobarem que quasi tots els integrants del primer grup moriren a Manacor, en concret a les zones del Riuet, ses Coves Blanques i els carrers i les platges de Porto Cristo, o al front de Son Servera. Mentre que la mort, l'assassinat de les persones que integrarien el segon gran grup es repartiria al llarg de la geografia mallorquina. A més, hem pogut recuperar també la memòria i el camí de molts mallorquins que,

allunyant-se de l'illa, acabaren en mans del principal aliat dels feixistes espanyols, els nazis. Per això mateix, reproduïm aquí el camí dels mallorquins que moriren i estan enterrats, també en una fossa comuna, lluny de casa seva. La seva presència dins l'estudi és recuperar també la seva presència dins la vida de la seva illa.

D'aquesta manera, pel que fa a l'objecte d'aquesta primera part de l'**estudi del Mapa de les Fosses comunes a Mallorca**, es concretarien segons la taula següent:

POBLE	INDRET	NÚM. DE VÍCTIMES
Alaró	Cementiri	2
Algaida	Cementiri	2
Algaida	Coll de la Grava	1
Algaida	Sa Pedrera	1
Bunyola	Cementiri	15
Calvià	Cementiri	24
Manacor	Pla de Son Mas	105 + nombre indeterminat (*)
Manacor	Fogueres davant pla de Son Mas	Entorn de 100 persones
Manacor	Cementiri laic	2
Manacor	Son Coletes	365 + nombre indeterminat presoners republicans
Manacor	Porto Cristo, es Riuet	422
Manacor	Porto Cristo, ses Coves Blanques	2
Manacor	Porto Cristo, plaça.	Nombre indeterminat
Montuïri	Cementiri	4
Petra	Cementiri	2
Porreres	Cementiri	117
Santa Maria	Cementiri	1
Sencelles	Cementiri	3
Son Danús-Santanyí	Pou de la possessió de Son Danús vell	2
Son Servera	Cementiri	15-20
Son Servera	Foravila	6-15
Son Servera	Puig de Son Corb	Nombre indeterminat
Son Servera	Son Morro dels Llanterners	Nombre indeterminat
Camp de concentració nazi	Dachau	1
Camp de concentració nazi	Mauthausen (Gusen)	6
Camp de concentració nazi	Mauthausen	1
Camp de concentració nazi	Vorbrück-Schirmeck	1
Camp de concentració nazi	Buchenwald Mittelbau-Dora (Harzungen)	1
Camp de concentració nazi	Buchenwald Flossenbürg (Hradischko)	1
Camp de concentració nazi	Sachsenhausen-Bergen Belsen	1
Camp de concentració nazi	Flossenbürg-Buchenwald (Dora)	1
Camp de concentració nazi	Buchenwald (Gandersheim)	1

⁵ No ens és possible oferir un nombre exacte perquè no hi ha cap registre documental i tan sols ens hem basat en els testimonis que ho varen veure tot i ens facilitaren xifres prou aproximades. Pel que fa a les "fogueres" es tractava, tècnicament, d'això; així com mataven els homes els acaramullaven davant el cementiri vell i els pegaven foc. A més, es tracta de persones de les quals encara en desconexim la seva identitat.

⁶ Veure nota 5.

⁷ Es tracta de les dues úniques persones de les quals se'n té constància.

⁸ Es tracta d'una altra gran foguera emprada, sobretot, per eliminar els morts que trobaren pels carrers i la platja després dels combats.

⁹ Es tracta de les 117 víctimes que hem aconseguit identificar, possiblement n'hi ha moltes més.

¹⁰ De cinc d'elles se'n coneix el nom. Per tant, estan identificades.

¹¹ A l'estudi més detallat s'informa que, tant pel que fa a la fossa que del Puig de Son Corb com a Son Morro dels Llanterners, la xifra aproximada de desapareguts seria d'entre 100 i 150 persones, tot i que, mentre no es faci l'estudi arqueològic pertinent, estem parlant d'una hipòtesi.

Estem parlant, en total, de 1.188 víctimes comptades, de les quals 522 no han pogut ser identificades. A més, cal tenir en compte que, en aquest total, no hi hem inclòs aquells indrets en què s'assenyala un nombre indeterminat de víctimes, que en qualsevol cas existeixen, així com tampoc aquells casos de Son Servera en què la xifra oscil·la entre una quantitat i una altra. Del total, n'hi ha 14 que moren a camps d'extermini nazis. Entenem que no es pot deixar la suma total al resultat de la lliure imaginació, però sí que la xifra possible abasta una quantitat esfereïdora de víctimes de la guerra civil i la repressió a la nostra illa referida, només, a la primera part del treball, que recull i documenta suficientment l'existència de 23 fosses comunes a Mallorca (pendent de completar amb la segona part de l'informe).

Per localitzar aquestes fosses i identificar les persones que podien haver-hi estat enterrades hem treballat a partir del coneixement del poble i de la seva història. D'aquesta manera, hem organitzat un grup de treball integrat per dotze investigadors, cada un dels quals ens hem encarregat d'una sola fossa, menys en el cas de Porreres, Montuïri i Petra que se n'ha encarregat la mateixa persona perquè ja les tenia prèviament estudiades. El mètode utilitzat per a la seva localització, el seu estudi i la identificació de les víctimes ha sumat les aportacions dels testimonis orals, persones que van viure i/o van conèixer els fets i que ens els han explicat des dels records i l'impacte emocional que els va provocar allò que van conèixer que després hem contrastat amb tot el que hem pogut localitzar a diferents arxius i la bibliografia que, sobre el tema, ja existia. Així, hem consultat:

Arxiu catastral. Registre de la propietat. Registre del jutjat de pau de cada municipi. Registre del cementiri de cada municipi. Arxiu històric de cada municipi. Arxiu de la presó de Palma. Arxiu del regne de Mallorca. Arxius parroquials. Arxiu de la Comandància militar de Balears. Arxiu de la Guerra Civil de Salamanca. Arxius militars. Arxius dels tribunals de justícia. Arxiu de l'hospital militar de Palma. El testimoni directe de 114 persones diferents. Quasi tota la bibliografia existent.

L'altra gran part de les investigacions ha estat determinar quan es va començar a emprar la fossa detectada i en quin moment va deixar d'utilitzar-se, si és que això va passar. També, hem analitzat si l'espai d'enterrament ha estat objecte de modificacions amb posterioritat a la data en què hi van disposar els cossos i si aquestes modificacions han alterat, d'alguna manera, la fossa. Tot això apareix documentat dins cada una de les fitxes que segueixen.



Localització de la fossa comuna en el cementiri de Son Servera

Per entendre correctament què significa el lloc on va ser enterrada cada persona i el per què els executors elegiren una manera o una altra, hem de pensar, primerament, en les víctimes que trobaven mortes a qualsevol indret de les carreteres o dels cementiris que, com ja hem indicat anteriorment, s'hi deixaven per mostrar el que podia passar. Així, aquestes persones eren dipositades dins fosses obertes a propòsit o dins altres que ja hi estaven en aquell moment. Aquest darrer, és el cas de Palma, que ja estudiarem més endavant. En el primer cas s'hi trobarien pràcticament totes les presentades en aquestes fitxes. No obstant això, cal tenir en compte que, en algunes ocasions, les víctimes, passat un temps, eren tretes de les fosses originals i eren dipositades dins els osseres que cada cementiri té (seria el cas, per exemple, d'Alaró).

Així i tot, cal relacionar els llocs on enterraven aquestes persones amb el significat de les paraules relacionades amb el cementiri. D'aquesta manera, sabem que una fossa comuna, en un cementiri, **és un lloc on enterren els morts que no hi tenen una concessió de terreny**¹². La fossa comuna, per tant, no té identificació nominal, hi enterren les persones que no són d'aquell lloc, que no són de ningú, que no són ningú, amb l'objectiu indicat abans de l'eliminació social de la persona. Estan enterrats a llocs on no hi ha cap nom. A més, el Diccionari català-valencià-balear recull una altra accepció de fossa comuna que delimita encara més aquesta voluntat de fer desaparèixer. Així, segons aquest diccionari, **es tracta d'un lloc on roman oculta per sempre una cosa**¹³. **Definitiu.**

Ens trobarem, per tant, amb gent enterrada dins fosses comunes, d'altres dipositats en el mateix moment de l'enterrament, o al cap d'un temps, dins les osseres i d'altres que no es sap ja massa bé on són, perquè els llocs d'enterrament originals han estat

¹² Diccionari de la llengua catalana. Institut d'Estudis catalans.

¹³ Diccionari català-valencià-balear.



objecte de profundes modificacions (és el cas de quasi tots els indrets d'enterrament de Manacor).

Es farà precís, per tant, a partir d'aquest moment continuar amb tot allò que recull el conveni signat i que ha permès fer aquesta primera aportació. És el moment d'analitzar, des del punt de vista arqueològic, cada una de les fosses aquí explicitades per determinar la viabilitat de la seva obertura per exhumar els cossos i entregar-los als seus familiars.

Mentre això es fa, considerem imprescindible la preservació i senyalització de tots els espais que hem descrit com a llocs de la memòria, indrets on les famílies de les víctimes puguin anar per estar

a prop del seu ésser estimat però també, i sobretot, com a lloc d'aprenentatge no només per als nostres joves sinó també per a nosaltres mateixos. És ben segur que de tots aquests indrets brollaran valors de compromís, tolerància i solidaritat. Valors, tots ells, exemplars.

Equip de feina: Marçal Isern Ramis, Lara Gelabert Batllori, Pedro de Echave, Antònia Mercadal Serra, Arnau Matas, Maria Antònia Oliver París, Jaume Morey Sureda, Elena Rodríguez Codd, Jaume Miró Adrover, Xavier Margais, Antoni Tugores Manresa, Bartomeu Garí Salleres i Manel Suárez Salvà, coordinador. ■

FITXA FOSSA COMUNA D'ALARÓ

Municipi: Alaró.

Indret:
Cementiri municipal.

Fossa:
Una fossa amb civils.

Tipologia:
Probable.

Desapareguts:
2 persones identificades.

Investigació: Marçal Isern Ramis.



FITXA FOSSA COMUNA DE BUNYOLA

Municipi: Bunyola.

Indret:
Cementiri municipal.

Fossa:
Una fossa amb civils.

Tipologia: probable.

Desapareguts:
10 persones identificades
i 5 sense identificar.

Investigació: Xavier Margais.



FITXA FOSSA COMUNA D'ALGAIDA

Municipi: Algaida.

Indret:
Fossa 1: Cementiri municipal.
Fossa 2: Coll de la Grava.
Fossa 3: Sa Pedrera.

Fossa: Tres fosses amb civils.

Tipologia:
Fossa del cementiri: probable.
Fossa del Coll de la Grava: Il·localitzable.
Fossa de Sa Pedrera: Il·localitzable.

Desapareguts:
Fossa del cementiri: 1 persona identificada
i 1 sense identificar.
Fossa del Coll de la Grava: 1 persona identificada.
Fossa de Sa Pedrera: 1 persona identificada.

Investigació: Lara Gelabert Batllori.



ET NECESSITAM AL NOSTRE COSTAT...

Si ets una persona compromesa i creus en els **Drets Humans**, la **Justícia**, la **Veritat** i la **Dignitat**, ajuda'ns a reparar la memòria de tantes víctimes. Ajuda'ns a retornar les seves restes als seus familiars, honorar la seva figura i no deixar que l'oblit les esborri com si res hagués passat. Ajuda'ns a fer justícia i dignificar la memòria dels nostres padrins, pares i germans.

Pots trobar el full de soci a www.memoriadelesilles.org
i enviar-lo emplenat a tempsdelamemoria@gmail.com
o també pots cridar al telèfon **625 45 45 00**

**Fes-te'n soci de
Memòria de Mallorca!**

Enquesta MdM

En aquests moments ens trobem realitzant un estudi sobre el trauma psicològic provocat per la Guerra Civil i el franquisme a Mallorca, i ens agradaria conèixer la seva

opinió. Si desitja participar, sàpiga que l'anonymat està garantit. Per això, empleni les preguntes que li proposam a continuació i enviau-les, per favor, per correu postal a:

Associació Memòria de Mallorca

Plaça Hospital, 4

La Misericòrdia (Casal d'Entitats) · 07012 Palma

O, si prefereix enviar-les per e-mail ho pot fer a la següent adreça: **mariaangelesrecio@gmail.com** (mantindrem igualment el seu anonymat)

En les preguntes que li proposem vostè les podrà contestar marcant una creu sota SÍ o NO, o bé podrà escriure el que desitgi sota la Resposta Oberta. Li donem les gràcies molt sincerament per la seva col·laboració. Els resultats d'aquesta enquesta seran inclosos en el nostre estudi, que tenim el propòsit de publicar, possiblement, al final d'aquest any; o en la nostra pròxima Assemblea anual.

Atentament,

Maria Àngels Recio, vocal i psicòloga
de Memòria de Mallorca

- Independentment del seu sexe biològic, vostè, mentalment es considera?
☐ DONA ☐ HOME Resposta Oberta:
- Vostè es troba en quina franja d'edat?
☐ Menor de 18 anys ☐ De 18 a 40
☐ De 40 a 60 ☐ De 60 a 80
☐ Més de 80 ☐ Més de 90
- Coneix vostè l'Associació Memòria de Mallorca?
☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- És vostè soci, col·laborador, simpatitzant...?
☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Li agradaria entrar en contacte?
☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Va sofrir vostè algun tipus de repressió durant la Guerra Civil (1936-1939) i/o durant el franquisme (1939-1975)? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Familiars seus van sofrir repressió durant la Guerra Civil i/o el franquisme? ☐ SÍ ☐ NO
Resposta Oberta:
- Va haver alguna víctima mortal en el seu nucli familiar o social durant la Guerra Civil i/o el franquisme? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:

- La seva família o el seu entorn va sofrir repressió econòmica? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Li van confiscar l'habitatge a vostè o algun membre de la seva família o a algú del seu entorn social? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Li van confiscar terres a vostè, la seva família o coneguts? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Li van confiscar a vostè, als seus familiars o amics o coneguts altres béns? ☐ SÍ ☐ NO
Resposta Oberta:(Especificar el tipus de bé confiscat)
- Els béns confiscats van ser retornats posteriorment? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- En quin moment van ser restituïts els béns confiscats? Resposta Oberta:
- Què opina de les fosses comunes de Mallorca on els assassinats romanen des de 1936? Resposta Oberta:
- Pensa que el Govern Autonòmic i el Govern Central han de realitzar les exhumacions de les fosses de Mallorca? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Està vostè d'acord amb aclarir la veritat dels fets esdevinguts durant la Guerra Civil i el franquisme ja que igual que van fer desaparèixer els cossos i identitats de milers de persones, el franquisme va ocultar i va tergiversar la Història? ☐ SÍ ☐ NO
Resposta Oberta:
- Està vostè d'acord que s'investiguin judicialment els assassinats ocorreguts durant la Guerra Civil i el franquisme? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Pensa vostè que les víctimes de la Guerra Civil i el franquisme han de ser reparades pels greuges soferts? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Coneix vostè la labor que realitza Memòria de Mallorca? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Sabia vostè que Memòria de Mallorca disposa d'un servei d'Atenció Psicològica per a les Víctimes? ☐ SÍ ☐ NO Resposta Oberta:
- Què opina d'aquest servei psicològic, pensa que pot ser útil i/o necessari? ☐ SÍ ☐ NO
Resposta Oberta:

Gràcies per participar



Mis antepasados y otros recuerdos...

Per Juan Hernández Jover

13^a entrega



Continuamos con la lengua.

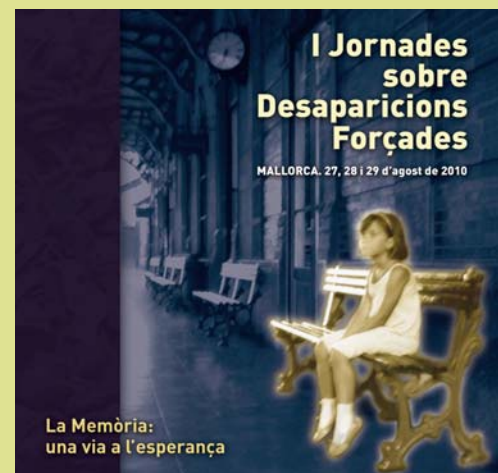
En Bañeres, Ibi, Tibi, Castalla y Alcoy, de habla valenciana, aunque en las mismas provincias de Alicante y Murcia, en pueblos y aldeas, se hablan los dos idiomas, que al entremezclar-

los se convierten en un "poupurri", por ejemplo el color azul (*blau* en valenciano), decimos "asul" y así hacemos con muchas palabras. Volviendo al tema de los bailes, quiero aclarar que no me pesa el que mi padre no me dejase bailar ni salir de noche; fue mejor así, pues hoy los jóvenes hacen caso omiso de los consejos; a la juventud siempre hay que ir "apretándoles las clavijas" de lo contrario tenemos como resultado droga a diestra y siniestra, con muchos embarazos no deseados, etc. Con lo que nunca estuve de acuerdo es que querían elegir al que tenía que ser mi marido; por eso, no pasé. Les gustaba, pero les parecía poco para mí, principalmente por la talla; pero yo le quería y estaba conforme y por más que lo intentaron fracasaron, porque sabían que si me "apretaban de cuentas", él me depositaría en casa de una tía suya, pues yo les dije que si se ponían tercios, tomaríamos la decisión de marcharme a casa de su tía residente en La Romana; así que como vieron que era muy capaz, lo dejaron estar y tuvieron que conformarse, por lo que no hubo más contratiempos. Nos casamos el 3/9/1931, cuando entró la República en España. Malos tiempos nos tocó vivir; estuvimos en el Mañán (que es donde montamos la casa), el primer año comíamos y hacíamos la vida en casa de sus padres, trabajando mucho los dos. A las 5 ya estábamos en pié, pues aunque mi esposo me decía que me quedase en cama (en casa de mis padres me levantaba a las 8), no me parecía bien que mi suegra madrugase a las 5 y yo levantarme a las 8. Seguidamente había que hacer el desayuno que consistía en la famosa "gachamiga". Hasta que se hiciese de día se ponían a hacer cuerda de esparto picado; luego salían hacia el trabajo el mulero, el burrero y mi esposo. Yo, luego a barrer la calle y la casa que era una posada antigua, tan grande que parecía un castillo. El sueldo, 35 ptas. al mes. ■

De llibres...

Ja tenim en el carrer el llibre amb totes les ponències, testimonis i conferències que impartiren els diferents representants de les associacions de memòria històrica d'arreu de l'estat, que participaren durant els tres dies que celebrarem les I Jornades sobre Desaparicions Forçades a l'agost de 2010. Així com les cròniques de les rutes de la memòria als llocs de repressió i desembarcament republicà d'en Bayo, il·lustrades amb nombroses fotografies i completades amb capítols històrics que ubiquen perfectament el paisatge de la memòria que tant ens va impressionar. Un interessant recull que mostra tot el camí recorregut i que encara ens manca per fer en la memòria històrica. Si estau interessats en la seva adquisició enviau-nos un correu-e a tempsdelamemoria@gmail.com.

120 pàg. Color i blanc/negre. Format 21x21 cm. Preu: 8 € + 2 € (per despesa de correus). El recaptat s'invertirà en els projectes de l'associació.



Assistència psicològica

Memòria de Mallorca posa a l'abast de tots el seu servei de consulta psicològica:

**Casal d'Entitats - C.C. La Misericòrdia
Plaça de l'Hospital, 4**

Dimecres de 15.00 a 17.00 h

i dijous de 10.30 a 12.30 h.

Concertar cita prèvia als telèfons

971 75 38 95 o 609 123 828